Osmanlı Devleti'nde Kadınların Toprak ile İlgili Karşılaştığı Hukuki Sorunlar ve Divan-ı Hümayun'a Başvuruları (Ahkâm Kayıtlarından Örnekler)

Legal Problems Women Faced With Respect to Land in the Ottoman Empire and Women's Applications to the Divan-i Humayun (Examples from the Ahkam Registers)

Çiğdem Kavak Çeken*

Abstract: Ottoman women, just like men, applied to the legal authorities of the state when they were subjected to injustice. They expressed their situations verbally in person or through their attorneys in the court wherein they took part as a defendant or plaintiff. In this process, women first sought their rights in the Sharia courts, and if they could not get the result they wanted, they wrote petitions and applied to the Divan-ı Humayun (Imperial Council of Ottoman). After making the fair copies of the draft decrees taken at the end of Divan-ı Humayun meetings, they were briefly written in certain books in the date order. One of the most important of these book series that are called Divan-ı Humayun Registers is the Ahkâm Books which covers complaints classified by their regions. In this study, a total of 202 decree records obtained from Ahkam Books, which were kept in the 19th century in the province of Istanbul, about the applications filed by women with respect to agricultural activities have been evaluated in terms of the subject of complaints in their contents in order to find out the major problems the women experienced regarding land that led them to apply to the Divan-ı Humayun. When these records containing the decrees made on women's applications are classified in terms of their subject, the primary reason for the applications of women, similar to all other records, was to stop unjust interventions by the shareholders, relatives or other residents of the area in their properties such as enfeoffed land, farms, farmlands, lots, pastures, meadows, vineyards, gardens, or orchards. In addition to this, the high number of applications filed due to the problems experienced related to descent is also remarkable (there are 60 records regarding the "descent of demesne", and 27 records regarding the "descent of property, vineyard, garden, and farmland"). Also frequently seen among these records are the applications made by women because the lands descended to them were attempted to be transferred to others by the "sahib-i arz" (owner of the land on behalf the state) in order to get surplus tax. It was also observed that multiple records were kept based on certain disputes. Some sample records related to intervention and descent have been evaluated as the primary sources showing the causes of the disputes that led women to apply to the Divan-ı Humayun and the resolutions developed in return.

* Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Maliye ve Ekonomi Bölümü
Res. Asst. Dr., Dicle University, Faculty of Law, Department of Finance and Economics
ORCID 0000-0001-8071-5724
cceken2016@gmail.com

Cite as/ Atıf: Kavak Çeken, Ç. (2020). Osmanlı Devleti'nde kadınların toprak ile ilgili karşılaştığı hukuki sorunlar ve Divan-ı Hümayun'a başvuruları (ahkâm kayıtlarından örnekler), *Turkish Studies*, 15(1), 327-344
<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40201>

Received/Geliş: 17 December/Aralık 2019

Accepted/Kabul: 25 February/Şubat 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 29 February/Şubat 2020

CC BY-NC 4.0

Structured Abstract: In the Ottoman Empire, when individuals were subjected to injustice, they applied to the legal representatives of the state. In this process, they first sought their rights in the religious courts called Şer'iyye and, if they could not get the result they wanted, they applied to the Imperial Court called Divan-ı Hümayun by writing petitions. In the Ottoman judicial system, the courts are religious courts and Divan-ı Hümayun is their superior. In fact, the Divan-ı Hümayun is the special advisory body of the sovereign, in which state affairs are discussed on behalf of the sultan, the head of state, that is, decisions are made on his behalf and he is assisted in his decision making. Divân-ı Hümayun is the highest appellate authority in judicial aspect. Although there was no direct appeal procedure in the Ottoman Empire, those who were not satisfied with the outcome of a case could apply to the Divan-ı Hümayun, or the Divan-ı Hümayun could reconsider and render a verdict on the case. The right to make a complaint in the Ottoman Empire was not bound to any condition. Therefore, everyone had the right to make a complaint to the Court whether they were dhimmi-muslim or rayah-soldier. In the provisions sent to the administrative superiors of the region, it was warned that the complaints of the people to the Court should not be prevented and the public should not be offended. Those who wished to apply to the Divan-ı Hümayun were able to apply by themselves or through their representatives by writing petitions.

Ottoman women, like men, applied to the legal representatives of the state when they were exposed to injustice. Although Divan-ı Hümayun is in Istanbul, sometimes women expressed their verbal status either personally or through their representatives in the court where they applied as a defendant or plaintiff setting out to troublesome journeys from the furthest corners of the empire to present their cases. The conclusions of the decisions taken at the end of the Divan-ı Hümayun meetings were cleared and recorded as a summary in certain books in order of date. One of the most important of these series of books called Divan-ı Hümayun Registers is the court books called Ahkâm Notebooks containing the complaints classified according to regions. In this study, 202 records in the Ahkâm Notebooks of the province of Istanbul, covering applications related to agricultural activities by women in the 19th century (1800-1873) were discussed.

In the Ottoman Empire, women were not allowed to own land until the 16th century. However, not only the landownership, but other properties that women owned by inheritance were also wanted to be taken away from women yet it was tried to be prevented by the decisions of the Divan-ı Hümayun. Among the ways in which women can own property, securities and real estate inherited from the family take up an important place. Mehir and alimony, which are economic rights obtained by marriage, also enabled women to get ownership. Women owned the property of vineyards, gardens, fields, farms, mills, etc. in rural areas, and business premises such as shops, commercial enterprises, weaving workshops, etc. in addition to houses in the cities. Women were given the right to process the land on behalf of their deceased husbands in exchange for the deed. With these changing provisions on land saving, it was aimed to prevent the decrease of production in an agricultural society such as the Ottoman Empire, not to leave the land empty and to reduce the tax revenues. Although the right to save land was granted to women through legal changes after the second half of the 16th century, there were men who still objected to women's rights on the basis of old practices.

When the Ahkâm court records were evaluated, it was seen that the women also applied to the Divan-ı Hümayun with their complaints in accordance with the other studies conducted by examining the archive documents. The fact that Divan-ı Hümayun was located in Istanbul and thus provided easier access was an important element in terms of the relatively higher number of records found in Istanbul Ahkâm Notebooks. There are also plenty of examples where complaints were made by themselves, not through a representative. This indicates that women also wanted to defend and articulate their rights on their own. The records in the archive documents show that women's complaints were usually related to a man's assault towards women's immovable property, violation of property and inheritance rights by a male family member such as husband, brother, nephew; or or a man living in that settlement outside the family. It was seen that the decisions taken emphasized that the allegations should be investigated and the law should be acted upon.

Based on these complaint records, when the issues for which women applied to Divan-ı Hümayun more often due to problems related to the land are evaluated, the most common reason for applications was the prevention of unfair interference of shareholders, relatives or residents of the region as with all other applications made by women regarding land issues. Applications made on this basis constitute approximately 72% of women's applications. Among 202 Ahkâm court records that women applied for, 77 was due to the intervention in grooming, property farms, fields and lands, 21 due to the intervention in forages, pastures, grasslands, and 32 due to the intervention of vineyards, gardens and orchards of their own property.

After the intervention, the most common problems were seen to be related to descended inheritance, which makes up approximately 43% of the applications made by women. Among these records, there are 60 records of descended inheritance of miri soil, reeds and cane, and 27 records of descended inheritance of property, vineyard, garden and field.

In addition, there are 11 other records of applications that can be evaluated under the headings such as “sale of property farm, field, vineyard and garden (10 records), timar and sanitation of land (8 records), excessive tax demand and collection (5 records), mill intervention (4 records), crop intervention collected as tax (2 records), timar stock disagreements (3 records)” and different issues that cannot be evaluated under these headings. While specifying the number of records according to the reason for the application, the records containing more than one application reason are added to the number of records in each subject heading.

Keywords: Ottoman, Law, Women's Complaints, Ahkam (Verdict), Istanbul.

Öz: Osmanlı kadınları tıpkı erkekler gibi haksızlığa maruz kaldıklarında devletin hukuki temsilcilerine başvurmuşlardır. Davalı ve davacı olarak yer aldıkları mahkemede şahsen ya da vekilleri vasıtasıyla sözlü olarak durumlarını ifade etmişlerdir. Bu süreçte kadınlar haklarını öncelikle şer’iye mahkemelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak Divan-ı Hümayun’a başvurmuşlardır. Divan-ı Hümayun görüşmeleri sonunda alınan kararların müsveddeleri temize çekilerek belirli defterlere tarih sırasına göre özet olarak kaydedilmiştir. Divan-ı Hümayun Sicilleri adı verilen bu defter serilerinin en önemlilerinden biri de bölgelere göre sınıflandırılmış olan şikâyetleri içeren Ahkâm Defterleridir. Bu çalışmada İstanbul eyaletine ait, 19. yüzyılda tutulmuş Ahkâm Defterleri içinde yer alan, tarımsal faaliyetlerle ilgili kadınlar tarafından yapılan başvuruları içeren 202 hüküm kaydı, içerdikleri şikâyet konuları açısından değerlendirilerek, kadınların toprak ile ilgili daha çok hangi konularda yaşadıkları sorunlardan dolayı Divan-ı Hümayun’a başvurdukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Kadınların başvuruları üzerine alınan kararları içeren bu kayıtlar konu bakımından sınıflandırıldığında, kendilerine ait olan tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere, mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır, bağ, bahçe ve bostana, hissedarların, akrabaların veya bölge sakinlerinden bir kimsenin haksız müdahalesinin engellenmesi amacıyla yapılan başvurular, tüm kayıtlarda olduğu gibi kadınların başvuru gerekçeleri içinde de en çok karşılaşılan başvuru nedenidir. Bunun yanı sıra mirasen intikalde yaşanan sorunlardan dolayı yapılan başvuruların yüksekliği de dikkat çekmektedir (“miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali” ile ilgili 60, “mülk, bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali” ile ilgili 27 kayıt mevcuttur). Bu kayıtlar içinde kadınların kendilerine mirasen intikal eden topraklarının, sahibi arz tarafından fazladan vergi almak için başkasına verilmek istenmesi nedeniyle yaptıkları başvurulara da sık rastlanmaktadır. Bazı anlaşmazlıklara istinaden birden fazla kayıt tutulduğu da görülmüştür. Müdahale ve mirasen intikal ile ilgili bazı örnek kayıtlar, kadınların Divan-ı Hümayun’a başvurmalarına neden olan anlaşmazlıkları ve bu başvurulara istinaden geliştirilen çözümü gösteren birincil kaynak olması bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hukuk, Kadınların Şikâyetleri, Ahkâm, İstanbul.

Giriş

Osmanlı müesseselerinin mahiyeti ve hukuk kurallarının uygulanma biçimini göstermesi bakımından arşiv belgeleri ışık tutucu birer kaynaktır. Divan-ı Hümayun’da tutulan mühimme defterleri, şikâyetlerin işlendiği ahkâm ve şikâyet defterleri, arazi kayıtlarının tutulduğu tapu tahrir defterleri, çeşitli fermanlar ve resmi makamların yazışmaları, hukukun devirlere göre uygulamalarını, zaman içinde gelişen hukuk algısını gösteren önemli kaynaklardır (Ekinci, 2012: 94-95).

Osmanlı hukuku esas itibarıyla İslam Hukukuna dayanır. Dolayısıyla şer’i hukukun hükümleri Osmanlı hukukunun da esas unsurlarını teşkil eder. Osmanlı hukukunun karakteristiğini teşkil eden bir de örfî hukuk vardır ki şer’i hukukun boşluk bıraktığı alanlarda hukuka aykırı olmamak kaydıyla hükümdar tarafından kanunnamelerle meydana getirilen hukuktur (Ekinci, 2014: 54).

Osmanlı'da yargı görevi iki boyutludur: Bir yönü kişiler arasındaki anlaşmazlıkları çözümlemektir ki bu yönüyle kadı efendi bir yargıdır. Diğer yönü ise kamu düzeni ile ilgilidir ve bu yönüyle de kadılar geniş yetkilere sahiptir. Osmanlı yargı sisteminde mahkemeler şer'i mahkemelerdir ve bunun bir üst kurulu ise Divan-ı Hümayun'dur. Divan-ı Hümayun aslında, devlet işlerinin devlet reisi olan padişah adına görüşüldüğü, yani onun adına karar alınan bir bakıma hükümdarın özel danışma organıdır. Divan-ı Hümayun adli yönden de en yüksek temyiz merciidir. Osmanlı Devleti içerisinde aslında doğrudan bir temyiz usulü olmamakla birlikte bir davadan çıkan sonuçtan hoşnut olmayanlar, Divan-ı Hümayun' a başvurabilmişler ya da Divan-ı Hümayun istediği davayı tekrar görüşüp karara bağlayabilmiştir. Divan'ın temyiz mercii olarak yüklendiği görevler kazaskerlerce yürütülmüştür. Onlar şikâyet dinleme ve davaya bakma işlemini kendi dairelerinde görmüşlerdir (Özgişi, 2014: 52-54).

Divan-ı Hümayun ve yerel kadı mahkemeleri, şariat ve din dışı hukuk (kanun, örf) uygulamasını bütünleştirmiştir. Böylelikle her birinin elinde tuttuğu hukuk alanında herhangi bir çatışma olmamakta ve yerel kadı mahkemelerinin işlevi Divan-ı Hümayun tarafından tamamlanmaktadır. Ayrıca Divan-ı Hümayun, yüksek siyasi otoriteyle yakınlığı daha fazla olduğundan halk arasında da meşruluk sağlayıp sultanın adaletini dağıtmaktadır. Başlangıçta Divan-ı Hümayun idari suiistimallerin düzeltilmesiyle sınırlı ve yalnızca kendi toplumsal ve iktisadi statülerini daha iyi bir duruma getirmeye çalışan devlet görevlilerine ait bir alan iken 17. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak başvuru hakkı reaya da, vergi ödeyen tebaaya da tanınmıştır. Bu durum şikâyet defterleri adı verilen 17. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıl başına kadar uzanan dönemi kapsayan yoğun Osmanlı kayıtlarına yansımıştır. 18. yüzyıldan önce imparatorluğun verdiği hükümler "ahkam defterleri" ne kaydedilmekte olup bu kayıtların çoğu askeri-idari sınıfın mensuplarınca yapılan başvurulara verilen yanıtlardır. Özetle 17. yüzyılın ikinci yarısında Divan-ı Hümayun'a başvurma geleneği daha kapsayıcı olmuş, aralarında eşit ölçüde adalet arama olanağı verilen milletlerin ve kadınların da bulunduğu vergi ödeyen tebaayı(reayayı) kapsamaya başlamıştır. Bu durum 1839 Tanzimat reformlarından yüz yılı aşkın bir süre önce Osmanlı yönetiminde sivil toplumun artan önemini göstermesi bakımından önemli bir gelişme olarak nitelendirilmektedir (Zarınbağ- Şahr, 2000: 243).

Osmanlı Devleti'nde şikâyetle bulunma hakkı herhangi bir şarta bağlanmamıştır. Dolayısıyla zımmi-müslüman ya da reaya-askeri, herkesin Divan'a şikâyetle bulunma hakkı vardır. Konuyla ilgili bölgenin idari amirlerine gönderilen hükümlerde, ahalinin Divan'a olan şikâyetlerinin engellenmemesi ve halkın bu konuda rencide edilmemesi gerektiği ihtar edilmiştir. Divan-ı Hümayun'a başvurmak isteyenler dilekçe vererek, kendileri veya vekilleri aracılığıyla başvurabilmişlerdir (Gümrükçüoğlu, 2012: 179).

Osmanlı Devleti'nde Kadınların Hukuki Haklarını Kullanımı

Osmanlı'da hukuki düzenlemeler, mülkiyet hakları ve hukuki işlem ehliyeti konusunda kadınlar ve erkekler için farklı kurallar belirlemediği gibi, bu hakların kullanışı aşamasında da kadınların evli ya da bekar olması bir fark yaratmamıştır. Bu çerçevede fiil ehliyetine sahip olan kadınlar her türlü hukuki işlemi yapabilişler, alım-satım, hibe, mirasla intikal, vasiyet gibi yollarla menkul ve gayrimenkul malların maliki olabilişlerdir. Ancak farklı yüzyıllar ve farklı coğrafyalardaki tereke kayıtları incelendiğinde belli bir düzeyde servete sahip kadın ve erkek murislerin terekelerinde kadınların aleyhine olacak şekilde önemli farklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca şer'iyye sicilleri ve arşiv belgeleri incelendiğinde kadınların mülkiyet haklarını korumak için ciddi bir hukuksal mücadele verdikleri görülmektedir. Bu bilgiler, Osmanlı kadınlarının hukuken sahip oldukları bir hakkı kullanmakta güçlük çektiklerini, sık sık mülkiyet haklarına müdahale edildiğini ve hukuki düzenlemelerle uygulama arasında derin bir fark olduğunu göstermektedir. Bu süreçte kadınlar haklarını öncelikle şer'iyye mahkemelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak Divan-ı Hümayun'a başvurarak padişahın adaletine sığınmışlardır

(Akyılmaz, 2017:331). Divan-ı Hümayun görüşmeleri sonunda alınan kararların müsveddeleri temize çekilerek belirli defterlere tarih sırasına göre özet olarak kaydedilmiştir. Divan-ı Hümayun Sicilleri adı verilen bu defter serilerinin en önemlilerinden biri de bölgelere göre sınıflandırılmış olan şikâyetleri içeren ahkâm defterleridir (Aydın, 2015: 71-74).

Arşiv belgelerini referans alarak yerli ve yabancı bilim adamları tarafından yapılan araştırmalar, Osmanlı kadını, toplumsal hayatı ve kadının imparatorluğun siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında oynadığı roller ile ilgili daha objektif bilgiler sunmuştur. Sicillerden hareketle yapılan Osmanlı kadınına dair çalışmalar, 1970'li yıllarda Jennings ile başlayıp 1980'li yılların başlarında Haim Gerber, Abraham Marcus, Afif Marsot, Judith Tucker ve Suraiya Faroqi ile devam etmektedir. Bu çalışmalar Osmanlı kadınının sahip olduğu farklı tecrübeleri yansıtan ilk örneklerdir. Sicillerin sosyal ve ekonomik tarih açısından önemi ilk kez Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalcık tarafından dile getirilmiştir. Barkan ve İnalcık'ın çalışmaları doğrudan kadın ile ilgili olmamakla birlikte kadından da bahsetmektedirler (Argıt, 2005: 577).

Türkiye'de şeriye sicilleri(mahkeme kayıtları) üzerine ilk akademik çalışmayı yapan yabancı araştırmacı Ronald Jennings, 17. yüzyıl Kayseri'sinde Anadolu kadınının hukuki konumunu, ahlaki değerleri, toplumsal hayat içinde kadınların rolünü ortaya koymaya çalışmıştır. Ronald Jennings'in bu araştırması, 1590–1630 yılları arasında, bir veya daha fazla kadının mahkemelik olduğu bin sekiz yüzü aşkın Kayseri mahkeme kayıtlarına dayanmaktadır. Jennings, Anadolu'da kadının o devirde sanılanın aksine toplumsal hayatın içinde olduğunu ortaya koymuştur. Jennings'in bulgularına göre 17. yüzyılda kadınlar mahkemeye başvurarak dava açabilmekte, ailelerinin erkeklerinden kocalarını ve kardeşlerini bile dava edebilmekte, bununla birlikte başkaları tarafından dava edilebilmektedirler (Jennings, 1975: 54).

Osmanlı toplumunda yaşayan kadınlar, evlenme, boşanma, mülk edinme (satış-alış), miras gibi olayları daha çok mahkemeye taşımışlardır. Kadınlar şer'i mahkemeleri erkekler kadar kullanmışlardır. Mahkemeler genellikle orta sınıf mensuplarınca, özellikle babalarını ve kocalarını yitirmeleri ve hane halkı arasında nüfuzlu ve zengin bir erkeğin bulunmaması sebebiyle güçlü akrabalık bağları bulunmayan kadınlar tarafından kullanılıyordu. Adli işlemlerde harç ödemek gerekliliği ve güvenilir tanık bulma zorluğu özellikle alt sınıf ya da kölelikten gelen kadınların mahkemeleri kullanmalarında dezavantaj yaratmakta olsa da kadı mahkemelerinin açıklığı, erişilirliği, çabukluğu ve tarafsızlığı gibi olumlu yönler de hakkın kullanımındaki avantajlı unsurlar olarak belirtilebilir (Akyüz, 2007: 77).

Arşiv belgelerinde bir kaza halkının şikâyetlerine rastlanıldığı gibi, kadın olsun erkek olsun bireysel şikâyetler de görülmektedir. Gerek toplu şikâyetler, gerekse bireysel olanlar bulundukları bölgenin kadısına giderek onun vasıtasıyla Divan'a arz gönderebilmişlerdir. Şikâyet eğer bir kaza halkı tarafından yapılmışsa daha çok "mahzar gönderüp" veya "arz-ı mahzar" şeklinde ifadelendirilmiştir. Bunun dışında halktan bir şahsın doğrudan Divan'a şikâyetle bulunması da mümkündür. Bu yapılan başvurular, "arz-ı hal edüp" veya "gelüp" şeklinde kaleme alınırken, kadınların ve diğer görevlilerin şikâyetlerinin ise çoğunlukla "mektup gönderüp" şeklinde belirtildiği görülmektedir. Buna karşılık bireysel başvuruların yanında, ahalinin Divan'a gönderdiği şikâyetlerde de "arz-ı hal edüp" ifadesinin yer aldığı görülmektedir (Gümrükçüoğlu, 2012:179-180). Arşiv belgelerinde yer alan kayıtlar kadınların şikâyetlerinin genellikle koca, erkek kardeş, yeğen gibi aile üyesi bir erkeğin ya da o yerleşim yerinde yaşayan aile dışından bir erkeğin taşınmaz mallarına yönelik tecavüzleri, mülkiyet ve miras haklarını ihlali ile ilgili olduğu görülmektedir (Akyılmaz, 2017: 325).

Zarinebaf-Shahr'ın aktardığı bilgilere göre şikâyet defterleri konusunda yapılan ilk araştırmalar 1680–1706 yılları arasında Divan-ı Hümayun'a yapılan başvuruların her yıl en az %8'inin kadınlardan geldiği ve 18. yüzyıla gelindiğinde dilekçe verme eğiliminin arttığını göstermiştir. Özellikle İstanbul'da kadınlardan gelen dilekçe oranlarının %8'den %8,4'e çıktığı

görölmekle birlikte dilekçe verme oranları artışında kadınların payının çok değişmediği söylenebilir. İstanbul, hükümet merkezine ve Divan-ı Hümayun'a en yakın olduğundan en yüksek dilekçe oranını temsil etmektedir (Zarinebaf- Shahr, 2000:246). Yine Zarinebaf-Shahr'ın çalışmalarına göre 1675 yılında İstanbul'da kadınların mahkemeye sunduğu dilekçelerin %39'unu miras anlaşmazlıklarının oluşturduğu görölmüştür. Bu çalışmada ayrıca İstanbul kadınları tarafından verilen dilekçelerin %34'ünün mallarla ilgili anlaşmazlıkları, %16'sının ise borçların ödenmesi ile ilgili olanları konu aldığı tespit edilmiştir. Miras anlaşmazlıkları da eklendiğinde kadınların verdiği dilekçelerin %89'unun mallar üzerindeki işlemlerle ilgili iktisadi konuların olduğu görölmüştür (Zarinebaf-Shahr, 2000:248).

18. yüzyıl ile ilgili Esra Baş tarafından yapılan araştırmalarda da elde edilen sonuç bu araştırmaya benzerlik göstermiş olup, kadınların öncelikle miras davalarını¹, bunu takip edecek şekilde sırasıyla mallarla ilgili davaları, borç davalarını, aile içinde bir ferdin (oğul-koca-baba) bir cinayete kurban gitmesi sonucu adli takibatin yapılarak suçluların cezalandırılmasını isteyen davalarını, aile fertlerinden birinin sürgün cezasının kaldırılmasını isteyen taleplerini, kendilerine yönelik kanuna aykırı hareketleri bulunan kişileri şikâyetlerini divana rahatlıkla taşıdıkları tespit edilmiştir (Baş, 2006: 135-136).

Osmanlı Devleti'nde kadının hukuki statüsünü belirleyen konulardan birisi de miras hukukundaki konumudur. Osmanlı hukuk sisteminin ikili yapısı çerçevesinde her türlü mülk, menkul ve gayrimenkul mal mirasçılar arasında İslam Miras Hukuku hükümlerine göre paylaştırılmıştır. Ana kaynaklarda yer alan düzenlemelere göre kadınlar bazı durumlarda kendileriyle aynı konumda olan erkeklerin yarısı kadar mirastan pay alabilmişlerdir. Buna karşılık miri arazi, gayrisahih vakıflar, icareteynli vakıflar ve mukataalı vakıfların tasarruf hakkı ise örfi intikal hükümlerine göre gerçekleşmiştir. Örfi intikalde ise şer'i intikalin tersine zaman içinde cinsiyetler arası eşitlik temeline dayanan düzenlemeler yapılmıştır (Akyılmaz, 2007:473).

İslam hukukunda mirasın nasıl paylaşılacağı ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Osmanlı hukuk sisteminde "terake", "kassam", "metrukat", "muhallefet" defterlerinde tutulan miras kayıtları, şehir ve köylere ait beledi kassam ve askeri kassam defterlerinden oluşmaktadır. Kadı tarafından terekenin tespitinde vefat edenin sahip olduğu, dükkan, ev, bağ ve bahçe gibi gayri menkuller ayrıntılı olarak tespit edilmektedir. Mal ve mülklerin değeri belirlendikten sonra borçları çıkarılıp mirasçılara dağıtılmaktadır. Şer'i miras hukukuna göre; mirastan yararlanma hakkına sahip yakın akrabalar şunlardır: Baba, cedd-i sahih (babanın babası), ana bir erkek kardeş (ah li ümm), anne, cedd-i sahiha (ananın anası, babanın anası), öz kız (sulbiyye), oğlun kızı (ibniyye), ana-baba bir kız kardeş, baba bir kız-kardeş, ana bir kız-kardeş, koca, karı (Barkan, 1966:20) .

Miras bölünürken erkek çocuklara kız çocukların ik katı verilmesi, İslam hukukunda kadının durumu iktisadi bakımdan teminat altına alınarak mirastan hiç bir şey almaya muhtaç bırakılmaması ve onun bütün ihtiyaçlarının kocası, babası, erkek kardeş ve amca gibi mahrem yakınlarının karşılamakla mükellef olması ve erkek mirasçıların mehr, nafaka sistemi içinde mükellefiyetlerinin ağırlığı nedeniyle bir dezavantaj gibi değerlendirilmemesi daha doğru olacaktır (Ekinci, 2012: 470). Bunun yanında mirastan yararlanacak olanların özel durumlarda paylaşımdan eşit yararlandığı da görölmektedir. Ayrıca kurulan vakıflar yoluyla bazı aileler kız ve erkek evlatlarının mirastan eşit yararlanmasını sağlamıştır (Can, 2008: 17).

¹ Edirne Havza'dan, Ayşe Hatun'un Divan'a arz ettiği dava, üzerinden onbeş yıl geçen bir davadır. Ayşe Hatun arzuhalinde, babası vefat ettiğinde kendisini küçük olduğunu, babasından kendisine miras kalan "küleli" isimli çiftliği Ahmet Giray Han'ın zapt ettiğini, bu arada Ahmet Giray Han'ın da öldüğünü ve çiftliği şu anda Ahmet Giray Han'ın kız kardeşinin idare ettiğini bildirerek, çiftliğin kendisine iadesini talep etmiştir. Davanın mahallinde görölməsi hükmü verilmiş, bu hükmə göre bir görevli, dava mahalline inceleme yapmak üzere gönderilmiştir. Görevli dava sahibinin idareye malik olacak yaşta olduğunu bildirmektedir. Ayşe Hatun böylece on beş yıl gibi uzun bir sürenin ardından babasından miras kalan malına sahip olabilmektedir (Baş, 2006: 136).

Kadınların mülkiyet sahibi olmasının yolları arasında aileden miras yoluyla intikal eden menkul ve gayrimenkuller büyük yer tutmuştur. Evlilik sonucunda nikah ile elde ettiği ekonomik haklardan mehir ve nafaka da mülk sahibi olmasını sağlamaktadır. 17. yüzyılda Konya Şer'iyye Sicilleri ile ilgili yapılan araştırmada kadınların evler, dükkanlar, bahçeler, tarlalar hatta değirmenler gibi gayrimenkullere sahip oldukları², akrabalarına ya da başka kişilere borç para ve kredi verdikleri tespit edilmiştir (Gerber, 1980:233, Jennings, 1975:99). Kadınlar kendilerine ait olan mülkün başkaları tarafından haksız olarak kullanılması ya da zapt edilmesi durumunda mahkemeye başvurarak mülkleri üzerindeki haklarını korumaya çalışmışlardır. Kadınların kendi malları üzerinde istedikleri gibi tasarruf hakkı bulunması nedeniyle bazen koca, çocuk, damat, kardeş gibi yakın akrabalarına bazen de akrabası olmayan kişilere ev, bağ, dükkân, tarla, eşya, hayvan gibi mallar hibe etmişlerdir (Solak, 2016:999). İncelediğimiz 20 numaralı defterde yer alan 64 sayılı hüküm kaydında³ kadınların miras yoluyla sahip oldukları bağ, bahçe, mal ve eşyalara müdahale ve bu müdahaleye engel olunması ile ilgili bir örnek görmekteyiz.

Osmanlı toplumunda tarım toprakların büyük bir bölümünü oluşturan miri arazinin mülkiyeti daima devlete ait olmakla birlikte intifa yani kullanım hakkı miras yoluyla mirasçılara geçebilmektedir. Mülk arazinin miras yoluyla intikali feraiz kaidelerine göre, miri arazinin intikali ise adi intikal suretiyle gerçekleşmekteydi (Kenanoğlu, 2006: 113). 1567 yılına kadar süren dönemde intikal hakkı sahibi yani bedel ödemeksizin araziye iktisap hakkına sahip mirasçının bulunup bulunmadığı noktasında tartışmalı olup Cin ve Barkan gibi bir kısım hukukçular söz konusu devrede miri arazinin mutasarrıfın mirasçılarından hiçbirine bedelsiz olarak intikal etmeyip, ancak tapu misli ile erkek evlada tefviz edildiği, bazı hukukçular ise böyle bir dönemin hiç olmadığı ve erkek çocuğun başlangıçtan itibaren intikal hakkına sahip olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. 1567 tarihinden önce çıkarılmış olan bazı kanunlar mutasarrıfın ölümü halinde arazinin erkek evlada bedelsiz olarak intikal ettiğini doğrularken yine bazı kanunnamelerden mutasarrıfın erkek çocuklarından da tapu bedelinin alındığı bir dönemin bulunduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla başlangıçta böyle bir uygulamanın var olduğu ve daha sonra erkek çocuklardan tapu bedeli alınması uygulamasının terk edildiği düşünülmektedir (Akyılmaz, 2007:490).

1567 yılından itibaren miri arazilerin mutasarrıfın erkek çocuklarına bedelsiz olarak intikal etmesi esası getirilmiştir (Kenanoğlu, 2005: 159). 1847'ye kadar devam eden bu dönemde muris erkekse intikal hakkı sahibi tek mirasçı erkek çocuktur. Kız çocuk ise ancak erkek çocuk yoksa tapu hakkı sahibi mirasçı olarak devreye girmekte ve tapu bedelini ödeyerek arazinin tasarruf hakkına sahip olabilmektedir. Ayrıca anne-baba bir erkek kardeşler kız kardeşlerinden, baba da anneden önce bu hakka sahip olabilmektedir. Muris kadın ise tüm bu sıralama geçersiz olmakta, sadece erkek çocuk, o da tapu bedelini ödemek suretiyle arazinin tasarruf hakkını kazanabilmektedir (Akyılmaz, 2007:490). 1847 yılında çıkarılan bir ferman ile mutasarrıfın vefat etmesi halinde kız çocuklara da erkek çocuklar gibi babalarından intikal eden miri araziye bedelsiz talep etme hakkı tanınmıştır. Bu hak 1858 yılından itibaren çocukları yoksa anne ve babasına tanınmıştır (Kenanoğlu, 2006: 113).

1858 yılında yürürlüğe konulan Arazi Kanunnamesi'nin 54, 55 ve 56. maddeleri miri arazinin miras yoluyla intikalini düzenlemiştir. 54. madde hükmüne göre miri arazinin mutasarrıfının ya da mutasarrıflardan birinin vefat etmesi durumunda arazi erkek ve kız çocuklarına eşit olarak ve

² 16 numara Mühimme defterinde yer alan 1577 yılına ait bir kayıta, İstanbul kadısına yazılan hükümde "kızlara dükkan ve mahzen virilmeye" deyu mütevellilere ahkam-ı şerife virilmekle hal-i hayatlarında mameleklerin dekakin ve mehazine virenler vefat eyledikde yetimleri şiddet-i ihtiyacla muhtaç ve zeliye oldukların bildürüb kızlarına dahi verilmek babında istid2ay-ı inayet itdiklerinde 978 Cemaziye'l-ulasının sekizinci gününde kızlarına dahi virilmek için hükm-i hümayun virildüğün bildirüb" (Barkan, 1966:157).

³ "Gekbuze Nahiyesine bağlı Hereke Köyü'nden Emine ve Emetullâh adlı kadınlar gelip babaları Hüseyin'in 1233 senesinde öldüğünü belirtmişlerdir. Aynı köydeki babalarına ait ve sınırları belli olan bağ, bahçe, mal ve eşyalar torunu Selim'e intikal etmiştir. Adı geçen kadınların kendi hisselerine düşen mallara Selim'in kanaatsiz bir şekilde müdahale ettiğinden bahisle birçok zarara uğramaları konusunun incelenmesi istenmektedir. Yapılan inceleme sonunda emrim gereği bu hisseler Selim'in fuzulî müdahaleden men edilmesi, hisselerin sahiplerine verilmesi ve haklının hakkını iade edilmesi".

bedelsiz şekilde intikal eder. Mutasarrıfın yalnızca erkek ya da yalnızca kız çocuğunun olması durumunda da arazi eşit ve bedelsiz olarak bunlara intikal eder. Eğer vefat eden mutasarrıfın eşi hamile ise arazinin intikali, doğuma kadar bekletilir. 55. maddeye mutasarrıfın erkek ya da kız çocuğu yok ise miri arazinin tasarruf hakkı babasına, babası yok ise annesine, 54. maddede yazılı şartlara göre intikal etmektedir (Şimşek, 2011: 85-86). Kadının yer tasarruf etmesine bir başka yol da vefat edenin mirascısı oğlu yetişinceye kadar annesinin oğlunun yerinde ziraat yapabilmesidir (Can, 2008: 19).

Toprak tasarrufu ile ilgili değişen bu hükümlerde temel hedefler, Osmanlı Devleti gibi tarım toplumu olan bir devletin üretiminin azalmasına engel olmak, toprağı boş bırakmamak ve vergi gelirinin azalmasına engel olmaktır. Sipahiler daha fazla vergi almaya kalkışmamaları konusunda uyarılmıştır. Vefat eden bir kimsenin yerlerinin boş bırakılmayıp birisi tarafından işlenip ziraat yapılması resm ve öşrünün alınabilmesi bakımından devletin bir vergi politikası olarak daima zorunlu görülmüştür. Kadının yer tasarruf etmesine bir başka yol da vefat edenin mirascısı oğlu yetişinceye kadar annesinin oğlunun yerinde ziraat yapabilmesidir (Can, 2008: 18).

Hukuk kaynaklarına dayalı yapılan çalışmaların çoğu şer'iyeye sicilleri üzerine kurulmuş olup ikinci sırada en çok kullanılan kaynak fetvalardır ve sicil üstüne yapılan çalışmaları tamamlayıcı niteliktedir. Bunun dışında ahkâm defterleri, şikâyet defterleri ve vakıf defterleri kadın ve hukuk ilişkisini kurmak adına çalışmalarda kullanılmaktadır (Argıt, 2005:576). Bu çalışmada İstanbul eyaletine ait, 19. yüzyılda tutulmuş Ahkâm Defteri içinde yer alan, tarımsal faaliyetlerle ilgili kadınlar tarafından yapılan başvuruları içeren 202 hüküm kaydı, içerdikleri şikâyet konuları açısından değerlendirilerek, kadınların toprak ile ilgili daha çok hangi konularda yaşadıkları sorunlardan dolayı Divan-ı Hümayun' a başvurdukları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Kadınların Toprak İle İlgili Karşılaştığı Hukuki Sorunlar

Araştırmacılar, kadınların İslam hukukunun(şeriat) kendilerine tanıdığı payları gerçekten elde edemediklerini, erkek akrabalarının bu paylara gayri resmi olsa da el koyup koymadıklarını saptamak için miras kavgalarını incelemişlerdir. Tarıma dayalı bir toplumda taşınmaz malların yaşamsal önemi düşünüldüğünde kadınların ev ve bahçe sahibi olabilmek derecesi de ilgi uyandırmıştır. Bazı kadınlar, hak iddialarına uyacak biçimde eyalet kanunnamelerinde değişiklik yapıldıktan sonra çiftlik mirascısı olmuşlardır. İdari rollere erişim sağlayan kadınlar da incelenmiş yine tımar sahibi ve önemsenecek düzeyde vakıf yöneticisi kadınlara rastlanmıştır(Faroqhi, 2000: 7).

İstanbul Ahkâm Defterleri'nden⁴ kadınların toprak ile ilgili karşılaştıkları sorunlara istinaden seçilen hüküm kayıtları⁵ konuları bakımından değerlendirildiğinde bir kayıt içinde bazen birden fazla konunun geçtiği görülebilmektedir. Bu hükümler içerdikleri her konu içinde değerlendirilmiştir. İhtilaflar konularına göre sınıflandırılırken daha önce yayınlanmış olan İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi II⁶ kitabında yer alan konu tasnif sistemi temel alınmakla birlikte burada geçen başlıklar içinde değerlendirilemeyecek konular da ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. İçerdikleri konulara göre hüküm kaydı sayıları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

⁴ İstanbul Ahkâm Defterleri (A.DVNS. AHK. İS.d), Miladi Takvime göre 1742-1910 yılları arasındaki kayıtları içeren 26 adet defterden oluşmaktadır. Bu defterlerde İstanbul merkezi ile Beyoğlu, Üsküdar, Adalar, Gebze, Beykoz, Kartal, Küçükçekmece, Şile, Galata, Edirne, Karamürsel, Kale-i Sultaniye, Çatalca, Silivri ve Bandırma kazalarına; Haremeyn ve Evkâf Müfettişliği'ne ve Serbostaniyân makamlarına hitaben yazılan hükümler bulunmaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, İstanbul, 3. Baskı, 2010). Hükümler dipnot gösteriminde Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Defter Numarası/ Sayfa Numarası/ Hüküm Numarası şeklinde kısaltılmıştır.

⁵ Bu örnekler, Ahmet Kal'a koordinatörlüğünde derlenen İstanbul Külliyyatı IV serisinin İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul Tarım Tarihi çalışmasının basılmamış 4 cildinde yer alan hükümlerden seçilmiştir.

⁶ Ahmet Kal'a (Proje Yöneticisi), *İstanbul Ahkam Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi II (1757-1763)*, Yayın Haz. Kurulu: Ahmet Tabakoğlu v.dğr./ and others, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1997), s. /pp. 9-13.

Hüküm Konusu	Hüküm Kaydı Sayısı
Tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale	77
Miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali	60
Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali	27
Mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır vb. müdahale	22
Bağ, bahçe ve bostana müdahale	31
Tımar toprağın ferağ ve tefvizi, müdahale	11
Fazla vergi talebi ve tahsili	5
Tımar hissesi ihtilafları	3
Mültezimin vergi tahsiline müdahale	3
Vergi olarak toplanan mahsule müdahale	2
Vergiye tabi olmayanlardan vergi tahsili	2
Mülk çiftlik, tarla bağ ve bahçe satışı	2
Diğer	11

Kendilerine ait olan tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere, mera, yaylak, kışlak, otlak, çayır, bağ, bahçe ve bostana, hissedarların, akrabaların veya bölge sakinlerinden bir kimsenin haksız müdahalesinin engellenmesi amacıyla yapılan başvurular (130), tüm kayıtlarda olduğu gibi kadınların başvuru gerekçeleri içinde de en yüksek orandadır.

Kadınların başvuruları üzerine alınan kararları içeren bu kayıtlar konu bakımından sınıflandırıldığında, mirasen intikalde yaşanan sorunlardan dolayı yapılan başvuruların yüksekliği de dikkat çekmektedir ("miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali" ile ilgili 60, "mülk, bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali" ile ilgili 27 kayıt mevcuttur). Bu kayıtlar içinde kadınların kendilerine mirasen intikal eden toprakların, sahibi arz tarafından fazla vergi almak için başkasına verilmek istenmesi nedeniyle yaptıkları başvurulara sık rastlanmaktadır.

Kadınların müracaat eden konumda olduğu 202 kayıt içinde 60 kayıt "miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali" konusunu içermektedir. Kayıtların ilgili olduğu ihtilaflar, mirasen intikal ile birlikte satış, ferağ, tefviz, müdahale gibi konular da içermektedir:

- 31 kayıt "Miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali" ile "Tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere müdahale" ile ilgili iken,
- 26 Kayıt "Miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali" ile ilgili olup bu konu ile ilgili şikâyet edilenler genellikle sahib-i arzdır.
- 3 Kayıt ise; "Miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali", ve tımar toprağın ferağ ve tefvizi" ile ilgilidir.

27 kayıt; Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali ile ilgili olup yine konuların içeriğinde bununla birlikte mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali, satışı, müdahalesi gibi hususlar da bulunmaktadır:

- 14 kayıt, Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali ve müdahalesi
- 8 kayıt; Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali
- 4 kayıt; Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali ile satışı
- 1 kayıt, Mülk bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali, satışı ve müdahalesi,

2. Kadınların Divan-ı Hümayun'a Başvuruları (19. Yüzyılda Tutulmuş Ahkâm Kayıtlarından Örnekler)

18 numaralı defterde, 411 sayılı hüküm kaydında yer alan⁷ başvuru şöyle özetlenebilir: "Yoros Nahiyesine bağlı Hasbetlü Köyü'nden Emine'nin mutasarrıf olduğu tarlalarda her sene ziraat yapıp ve öşür vergisini de arz sahibine verdiği halde aynı köyde bazı kimseler 1225 tarihinden beri kanuna aykırı olarak müdahale etmektedirler. Yapılan incelemede arazinin 3 seneden fazla boş bırakılmaması gerektiğinden bahisle, tarlaların adı geçene verilmiş olduğu, hiç boş bırakılmadığı, ziraat yapıp öşür vergisini de verdiği anlaşılmıştır. Bundan dolayı emr-i şerifim gereğince bu tarlaların şahsa verilmesi ve kanunsuz müdahalenin engellenmesi kararı".

Bu hüküm kaydında yer bilgisine istinaden nahiye ve köy ismi bilgileri verilmiş ve Emine isimli hatunun gelip başvuru yaptığı ibaresi kullanılmıştır. Emine hatun, ziraatını yapıp vergisini de verdiği halde arazisine müdahale edildiğini ve bu müdahalenin engellenmesini talep etmiştir. Bu başvuruya istinaden inceleme yapıldığı ve inceleme yapılırken iki temel kuralın vurgulandığını görmekteyiz. Bu da arazinin 3 seneden fazla boş bırakılmayacağı ve vergisinin ödenmesi gerektiği, bu şartların ihlal edilmediği müddetçe haksız müdahale edilmemesi gerektiğidir.

19 numaralı defterde yer alan 106 sayılı hüküm kaydı⁸ şöyle özetlenebilir: "Ümmü Gülsüm'ün Midyeye bağlı Korfakulübe Köyü'ndeki mutasarrıfe olduğu hududu belli çiftlik toprağında ziraat yapıp her sene zabt ve ziraat yapıp, öşür vergisini vermekte ve dışarıdan kişilerin müdahalesi gerekmemektedir. Ancak aynı köyden Hasan adlı kişi buraya 1227 senesinden beri fuzuli yere müdahale ettiğinden bunun önlenmesi ve eksik olan arazinin kendisine iadesini istemektedir. Yapılan incelemede söz konusu yerlerin şeyhülislam tarafından verilen fetva gereğince mahallinde görülüp eksik olan arazinin sahibine verilmesi ve müdahalenin engellenmesi kararı".

Bu hükümde de Ümmü Gülsüm isimli kadının yine gelerek başvuruda bulunduğu ibaresi bulunmakta ve ziraatını yapıp vergisini verdiği halde toprağına yabancı bir erkeğin müdahalesi olduğu ve bunun engellenmesi talebi yer almaktadır. Yapılan incelemede bu talep haklı görülmüş ve müdahalenin engellenmesi yönünde karar alınmıştır.

19 numaralı defterde 119⁹ sayılı bir diğer hüküm kaydında başvuru gerekçesi şöyle özetlenebilir: "Gekbuze Nahiyesi'nden Zehra adlı kadın gelip adı geçen nahyedeki araziye

⁷ BOA 18/207/411 Yoros nahiyesine tabi' Hasbetlü(?) nâm karye sâkinelerinden **Emine nâm hâtûn gelüp** bunun karye-i mezbûre toprağında kân mutasarrıfe olduğu ma'lûmetü'l-hudûd tarlaları beher sene tarafından zabt u zir'at ve öşr ü resmi sâhib-i arza edâ olunagelüp âharûn alâkası yoğiken karye-i mezbûre sâkinelerinden ma'lûmu'l-ism kimesneler iki yüz yigirmi beş senesinde hilâf-ı kânûn fuzûlî zabt idüp gadr-ı küllî itdüklerin bildirüp kânûn üze amel olup mezbûrun hilâf-ı kânûn fuzûlî zabt eyledükleri mârrü'z-zıkr tarlaları kendüye alıvrilüp tarafından zabt u zir'at itdürilmek bâbında emr-i şerîfüm sudûrını istid'â itmekden nâşî Divân-ı hümayûnumdan kânûn suâl olındukda bu makûle arâzi üç sene ale't-tevâlî bilâ mâni' boz ve halî kalmayarak mutasarrıfı tarafından zabt u zirâ'at ve öşr ü resmi sâhib-i arza edâ olunur iken cânib-i âhardan zabt olunması hilâf-ı kânûn olmağla kânûn üze amel olınmak bâbında(1815).

⁸ BOA 19/39/106 **Ümmü Gülsüm nâm hâtûn gelüp** bunun Midye'ye tâbi' Korfakulübe karyesi toprağında vâkı' mutasarrıfe olduğu ma'lûmetü'l-hudûd çiftliği arâzisi beher sene tarafından zabt u zirâ'at ve öşr ü resmi sâhib-i arza edâ olunagelüp âhardan dahl olınmak icâb itmez iken karye-i mezbûre sâkinelerinden Hasan nâm kimesne iki yüz yigirmi yedi senesinden berü fuzûlî zabt u zirâ'at itmeğle şimdi mezbûrun ol yirlerde zirâ'at eylediği senelerün terettüb iden noksân arâzisini taleb eyledükde hilâf-ı şer'-i şerîf virmekde te'allül ü muhâlefet ve gadr-ı küllî sevdâsında olduğın ve bu bâbda da'vâsına muvâfık cânib-i şeyhülislâmdan fetvâ-yı şerîfe virildiğün bildirüp mahallinde şer'le görölüp merkûmun fuzûlî zabt eylediği senelerün terettüb iden noksân arâzisi kendüye alıvrilmek bâbında emr-i şerîfüm sudûrını istid'â itmekden nâşî mahallinde şer'le görölüp bâbında(1816).

⁹ BOA 19/44/119 Gekbuze nahiyesi sâkinelerinden **Zehrâ nâm hâtûn gelüp** arâzi tasarruf idenlerinden babası İshak nâm kimesne iki yüz yigirmi sekiz senesinde fevt oludukda oğlı kalmayup nahiye-i mezbûre toprağında vâkı' mutasarrıf olduğı ma'lûmetü'l-hudûd tarlası kânûn üze tapuya müstahıkk ve hakk-ı tapu bunun olduğına binâen bîgaraz müslimânların takdîr eyledükleri resm-i tapu ile sâhib-i arzdan almağa tâlibe iken sâhib-i arz olan kimesne tama'-ı hâmindan nâşî ziyâde resm-i tapu ile âhara virürüm diyü te'allül ü muhâlefet üze olduğın ve bu bâbda da'vâsına muvâfık cânib-i şeyhülislâmdan fetvâ-yı şerîfe virildiğün bildirüp kânûn üze amel olup vech-i meşrûh üze müstahıkk-ı tapu olan babası yirleri bîgaraz müslimânların takdîr eyledükleri resm-i tapu ile sâhib-i arzdan kendüye alıvrilmek bâbında emr-i şerîfüm sudûrını istid'â

mutasarrıf olan babası İshak'ın 1228'de ölümüyle oğlu olmadığı için kanun gereği sınırı belli olan tarlanın kendisine verilmesini istemektedir. Arz sahibinin buraları resmi tapu ile başkasına vermek istediğinden dolayı şeyhülislamdan alınan fetva üzerine, emr-i şerifim ve divan-ı hümayun incelenmesi sonucu resmi tapu ile kanun gereği olarak adı geçen kişiye verilmesi emr-i şerifimdir. Eğer adı geçen kadın buraları almaktan imtina ederse sahib-i arza ferağ eylemesi gerektiği ve bunun da kanun uyarınca kayda alınması kararı".

Bu kayıta Zehra isimli hatunun yine gelip başvuru yaptığı ve babasının ölümüyle oğlu olmadığı için kanun gereği kendisine verilmesi gereken tarlanın sahibi arz tarafından başkasına verilmek istendiği bilgileri yer almıştır. Verilen kararda bu tarlanın başvuru yapan kadına verilmesi gerektiği, eğer kadın almak istemiyorsa o zaman ferağ edilmesi ve kanuna göre bu şekilde kayda alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu başvuru, sahibi arzın kanuna uygun hareket etmediği durumlara örnek teşkil etmektedir.

19 numaralı defterde yer alan 175 numaralı hüküm kaydı¹⁰ ; "Taşköprü Nahiyesi'nden Hanife'nin kocası İbrahim'in ölümü üzerine gelip nahiyedeki mutasarrıf ve sınırı belli olan arazinin oğlu Osman'a kanun gereği karşılıksız intikal etmiştir. Kocası buralarda ziraat yapıp her sene zabt ve ziraat yapıp, öşür vergilerini verir iken ölümü üzerine oğlu, kızı, baba bir er kardeşi ve kız kardeşi kalmamıştır. Adı geçenin kanun üzerine tapuya hak ve müstehak olduğunu beyan edip resmi tapu istemesi üzerine sahib-i arz başkasına veririm diyerek kanunsuzluk yaptığından kendisinin buralara müdahalesinin aykırı olmadığını beyan etmiştir. Bundan dolayı Hanife konunun incelenmesini talep etmektedir. Şeyhülislamdan fetva alınıp kanun üzerine hareket edilmesi gerektiğinden buralar, Hanife'nin oğlu Osman'a karşılıksız olarak resmi tapu ile verilmiştir. İbrahim'in her sene zabt ve ziraat yapıp, öşür vergilerini verir iken ölümü üzerine oğlu, kızı, baba bir er kardeşi ve kız kardeşi kalmamasından dolayı buraların sahib-i arzdan alınıp Osman'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Eskiden olduğu gibi zabt ve ziraat yapıp vergilerini vermek şartıyla sahib-i arzın müdahaleden men edilmesi ve kanun gereği hareket edilmesi" olarak özetlenebilir.

20 numaralı defterde yer alan 64 sayılı hüküm kaydı¹¹ ise "Gekbuze Nahiyesine bağlı Hereke Köyü'nden Emine ve Emetullâh adlı kadınlar gelip babaları Hüseyin'in 1233 senesinde öldüğünü

itmekden nâşi ve Dîvân-ı hümayûnumdan kânûnı suâl olındukda bu makûle oğlu kalmayan müteveffânun yirleri bîgaraz müslimânların takdîr eyledükleri resm-i tapu ile kızına vîiülmek ve ba'de't-teklîf almakdan imtinâ' ider ise ol vaktde sâhib-i arz tâlibine ferâğ eylemek kânûn idüğü tahrîr olunmağla kânûn üzre amel olunmak bâbında (1816).

¹⁰ BOA 19/65/175 Taşköprü nahiyesi sâkinelerinden **Hanife nâm hâtûn gelüp** bunun zevci İbrâhîm nâm kimesne fevt oldukda nâhiye-i mezbûre toprağında vâkı' mutasarrıf oldığı ma'lûmetü'l-hudûd tarlaları oğlu Osmân nâm kimesneye bi hasebi'l-kânûn meccânen ba'de'l-intikâl mezbûr dahi zıkr olınan yirleri beher sene zabt u zirâ'at ve öşr ü resmin sâhib-i arza edâ ider iken fevt oldukda oğlu ve baba bir er karındaşı ve kız karındaşı kalmayup mârrü'l-beyân tarlalar kânûn üzre tapuya müstahıkk ve hakk-ı tapu bunun olduğına binâen bu ol yirleri bîgaraz müslimânların takdîr eyledükleri resm-i tapu ile almağa tâlibe iken sâhib-i arz olan kimesne âhara virürüm diyü hilâf-ı kânûn fuzûlî müdâhale den hâlî olmadığın ve bu bâbda da'vâsına mutâbık fetvâ-yı şerîfe virildiğın bildürüp kânûn üzre amel olup vech-i meşrûh üzre olan oğlu yirleri bîgaraz müslimânların takdîr eyledükleri resm-i tapu ile sâhib-i arzdan kendüye alıvrılup tarafından zabt u zirâ'at itdürilmek bâbında emr-i şerîfüm sudûrını istid'â itmekden nâşi Dîvân-ı hümayûnumdan kânûnı suâl olındukda münâza'un fihâ olan yirlere mezbûrenün zevci mutasarrıfiken fevt oldukda ol yirler oğlu merkûm Osmân'a bi hasebi'l-kânûn meccânen ba'de'l-intikâl mezbûr dahi ol yirleri beher sene zabt u zirâ'at ve öşr ü resmin sâhib-i arza edâ ider iken fevt oldukda oğlu kızı ve baba bir er karındaşı kalmayup mârrü'l-beyân yirler tapuya müstahıkk ve hakk-ı tapu vâlidesi mezbûrenün olduğına binâen zıkr olınan yirler bîgaraz müslimânların takdîr eyledükleri resm-i tapu ile mezbûreye teklîf olındukda almakdan ibâ vü imtinâ' itmeğle sâhib-i arz âhara virürüm diyü müdâhale ider olmayup fi'l-vâkı' almağa tâlibe iken sâhib-i arz olan kimesne âhara virürüm diyü fuzûlî müdâhale eylediği vâkı' ise vech-i meşrûh üzre olan oğlu yirleri bîgaraz müslimânların takdîr eyledükleri resm-i tapu ile sâhib-i arzdan alıvrılup tarafından zabt u zirâ'at itdürilmek için emr-i şerîfüm i'tâsı muvâfık-ı kânûn idüğü tahrîr olunmağla kânûn üzre amel olunmak bâbında (1817).

¹¹ BOA 20/22/64 Gekbuze nahiyesine tâbi' Hereke karyesi sâkinelerinden **Emine ve Emetullâh nâm hâtûnlar gelüp** mezbûre Emine'nün zevci ve mezbûre Emetullâh'un babası Hüseyin nâm kimesne iki yüz otuz üç senesinde fevt oldukda karye-i mezbûre toprağında mutasarrıf oldığı ma'lûmu'l-hudûd mülk menzil ve bağ ve bağçeleriyle emvâl ve eşyası bi'l-irsi's-şer'i bunlar ile karye-i mezbûre sâkinelerinden oğlu Ali'nün oğlu Selîm nâm kimesneye intikâl itmişken merkûm Selîm kendü hisse-i irsiyyesini ahza adem-i kanâ'at birle cümlesini hilâf-ı şer'-i şerîf fuzûlî zabt idüp gadr-ı küllî eylediğın ve bu bâbda da'vâsına muvâfık canib-i şeyhülislamdan fetvâ-yı şerîfeleri olduğın bildürüp mahallinde şer'le görölüp müteveffâ-

belirtmişlerdir. Aynı köydeki babalarına ait ve sınırları belli olan bağ, bahçe, mal ve eşyalar torunu Selim'e intikal etmiştir. Adı geçen kadınların kendi hisselerine düşen mallara Selim'in kanaatsiz bir şekilde müdahale ettiğinden bahisle birçok zarara uğramaları konusunun incelenmesi istenmektedir. Yapılan inceleme sonunda emrim gereği bu hisseler Selim'in fuzuli müdahaleden men edilmesi, hisselerin sahiplerine verilmesi ve haklının hakkının iade edilmesi" olarak özetlenebilir.

20 numaralı defterde yer alan 265 sayılı bir diğer örnek hüküm kaydı¹² ise "Aşağıda adı geçen küçük çocuğu vasisiadlı kadın gelip küçük yaştaki oğlu Mehmet Şükri babasından intikal eden Marmara'daki sınırları belli olan tarlalara mutasarrıf iken ölmüştür. Erkek kardeşi olmadığından da buralar tapuya hakkı olan küçük kız kardeşi Şerife Ayşe'ye burada yaşaması şartıyla intikal etmiştir. Ancak sahib-i arz buraları vermek istemeyerek buralar benim malımdır ben zapt ederim diyerek müdahale etmekte ve tapu vermemektedir. Bu durumda adı geçen kardeşi zarara uğramakta olduğundan buraların sahib-i arz tarafından Şerife Ayşe'ye verilmesi istenmektedir. Konun araştırılması sonucu kanun gereği sahib-i arzın buraları adı geçene ve annesine tapusunu vererek müdahaleden vazgeçmesine dair emri şerifim gereği Divan-ı Hümayundaki kayıtlar incelendiğinde; Mehmed Şükri'nin babasından kalan yerlere mutasarrıf iken vefat etmesi ile baba bir erkek kardeşi kalmadığından oralara kız kardeşi mutasarrıf olacaktır. Ancak sahib-i arz buraları adı geçene vermek istememesinin engellenmesi ve kanun gereği Şerife Ayşe'nin vasisine iade edilmesi ve kanun üzere hareket edilmesi" olarak özetlenebilir.

20 numaralı defterde yer alan 418 numaralı kayıt¹³ "Emine adlı kadın sarayıma arz gönderip Gekbuze'deki Parkazlık adlı mahalledeki tapu ile mutasarrıf olduğu tahminen 22,5 kile tohum ürün veren sınırı belli bir kıta tarlasının zapt ve ziraat yapıp, öşür vergilerini sahib-i arza verdiği halde bazı yabancı kimselerin kanunsuz olarak müdahale ettiğini belirtmiştir. İncelenen kanun üzerine mutasarrıf buraları 3 sene boş bıraktıysa elinden alınıp diğer kişilere verilmesinin, her sene ekti ise yine aynı kişiye verilmesinin ve diğer kişilerin müdahalesinin engellenmesinin uygun olacağı için yabancılardan sahibi-arzdan bu araziyi adı geçen kadının araziyi 3 sene boş bırakmasından dolayı mı

yı merkûmdan muntakıl merkûmun hilâf-ı şer'-i şerîf fuzûlî zabt eylediği mârrü'z-zıkr menzil ve bağ ve bağçe ve emvâl ve eşyâdan hisse-i irsiyyeleri kendülere alıvrılup icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hakk olunmak bâbında emr-i şerîfüm sudûrını istid'â itmeleriyle mahallinde şer'le görülmek bâbında (1820).

¹² BOA 20/92/265 Zikri atf sağirenün ba hüccet-i şeriyye vasiyyesi (boş) **nam hatun gelüp** bunun oğlu sabî Mehmed Şükri [ba]basından muntakıl Marmara toprağında vakımalumetül-hudud tarlalara mutasarrıfken fevt oldukda baba bir er karındaşı kalmayup tasarrufında olan yirleri tapuya müstahıkk ve hakk-ı tapu yurdı üzerinde sakine olmak şartıyla kız karındaşı sağire Şerife Ayşe'nün oldığına binaen ol yirleri bîgaraz müslimanların takdîr eyledükleri resm-i tapu ile sağire-i mezbure için sahib-i arzdan bil-vesaye almağa talibe iken sahib-i arz olan ol yirler benüm sarf-ı mahlulümdür ben zabt iderüm diyü hilaf-ı kanun tapu ile virmekden imtina idüp gadr-ı küllî eylediğin bildürüp kanun üzere amel olunup müteveffa-yı mezburun karındaşı yirleri bîgaraz müslimanların takdîr eyledükleri resm-i tapu ile sahib-i arzdan sağire-i mezbure için bil-vesaye kendüye alıvrılup tarafından zabt u ziraat itdürilmek babında emr-i şerîfüm sudûrını istida itmekden naşî Divan-ı hümayunumdan kanunı sual olındukda mezburenün oğlu sabî Mehmed Şükri babasından muntakıl yirlere mutasarrıf iken fevt oldukda baba bir er karındaşı kalmayup tasarrufında olan yirleri tapuya müstahıkk ve hakk-ı tapu yurdı üzerinde sakine olmak şartıyla kız karındaşı sağire-i merkume Şerife ayşe'nün olup bîgaraz müslimanların takdîr eyledükleri resm-i tapa ile validesi ve vasiyyesi mezbareye teklîf olındukda almakdan iba vü imtina itmeğle zabt ider olmayap fil-vakı ol yirleri sağire-i mezbare için resm-i tapa ile sahib-i arzdan bil-vesaye almağa talibe iken sahib-i arz olan kimesne ol yirler benüm sarf-ı mahlulümdür ben zabt iderüm diyü hilaf-ı kanan tapa ile virmekden imtina eylediği vakı ise müteveffa karındaşı yirleri bîgaraz müslimanların takdîr eyledükleri resm-i tapa ile sahib-i arzdan sağire-i mezbare için vasiyyesi mezbareye alıvrılup tarafından zabt a ziraat itdürilmek kanan idüğü tahrîr olunmağla kanan üzere amel olunmak babında(1823).

¹³BOA 20/156/418 **Emine nâm hâtûn Südde-i sa'âdetüme arz-ı hâl idüp** banan Gekbaze toprağında Parkazlık nâm mahallde kâin tapa temessükiyle matasarrıf olduğu tahminen yigirmi iki bağcak keyl tohm isti'âb ider ma'lûma'l-hadûd bir kıt'a tarlası tarafından zabt a zirâ'at ve öşr ü resmi sahib-i arza edâ olınagelüp âhardan dahl olunmak icâb itmez iken ecânidben ba'zı kimesneler zıkr olunan tarlaya hilâf-ı kânûn fazûlî müdâhâleden hâlî olmadakların bildürüp kânûn üzere amel olunmak bâbında emr-i şerîfüm sadûrını istid'â itmeğin imdi üç sene ale't-tevâlî bilâ mâni' boz ve hâlî bîrağap kânûn üzere müstahıkk-ı tapa olmuş ve merkûmlar dahi ol tarlayı bozdan sahib-i arzdan resm-i tapa ile almışlar ise ber müceb-i kânûn müdâhaleleri yolında olup eğer böyle olmayap da ol tarla mezburenün tarafından beher sene zabt a zirâ'at ve öşr ü resmi sahib-i arza edâ olınar iken ol vaktde merkûmlardan müdâhaleleri hilâf-ı kânûn olacağına binâen ba bâbda kânûn üzere amel olunmak bâbında(1825).

aldığı yoksa her sene ziraat yapıp öşürünü verdiği halde mi elinden aldığı konusunun incelenip kanun üzerine hareket edilmesi" şeklinde özetlenebilir.

20 numaralı 597 sayılı hüküm kaydı¹⁴ "Nazife adlı kadın gelip rikâb-ı hümayunuma gönderdiği dilekçe ile Şile'de mutasarrıfe olduğu üzüm bağına Şile halkından kardeşinin karısı Hadice'nin 1245 senesinden beri müdahale ettiğini ve ürünlerine el koyduğundan zarara uğradığını bildirmiştir. Hadice'nin buraya kanunsuz yere müdahale ettiği anlaşıldığından emr-i şerifim gereği bağ ve ürünlerin mahallinde görülerek Nazife'ye verilmesi" şeklinde özetlenebilir.

21 numaralı defterde yer alan 70 sayılı hüküm kaydı¹⁵ "Ayşe Sıdika adlı kadın gelip Küçükçekmece Kazasına bağlı Florya Köyü'ndeki tapulu ve senetli olarak mutasarrıfe olduğu sınırı belli bir kıta arazisine adı geçen köydeki isimleri belli bazı kimselerin kanunsuz yere müdahale ettiğinden bahisle bu kişilerin engellenmesi istemektedir. Kanun gereği mutasarrıflar buraları 3 sene arka arkaya boş bıraktıysa elinden alınıp diğer kişilere verilmesinin, her sene ekti ise yine aynı kişiye verilmesinin ve diğer kişilerin müdahalesinin engellenmesi gerektiridir. Hal böyle iken o yerleri zabt eden ziraat yapmayıp da 3 sene mazaretsiz olarak boş bıraktıysa sahib-i arzdan alan kişilere değil, ziraat yapıp vergilerini veriyor ise hakkı olana yani adı geçen bayana iadesi ve bazı kişilerin müdahalesinin engellenmesi" şeklinde özetlenebilir.

21 numaralı 356 sayılı hüküm kaydı¹⁶: "Silivri Kazasına bağlı Akvıran Köyü'nden Fâtıma adlı kadın gelip aynı köydeki mutasarrıfe olduğu ve ziraat yapıp öşür vergisini verdiği sınırı belli olan tapulu ve senetli toprağından bahisle; yine aynı köyden Süleyman Kethüdanın buralara kanunsuz olarak mandıra açtığı ve kendisini zarara uğrattığını belirtilmiştir. Kanun gereğince tapu verilip, ziraat yapılan, vergileri verilen yerlere sonradan mandıra yapıp işletmek yasak olduğundan müdahalenin engellenmesi ve bu şekilde hareket edilmesi" olarak özetlenebilir.

22 numaralı 71 sayılı hüküm kaydı¹⁷: "Emine adlı kadına babası Mühürdaroğlu Mustafa'nın

¹⁴BOA 20/245/597 **Nazife nâm hâtûn rikâb-ı hümayûnuna arz-ı hâl idüp** banan Şile toprağında vâkı' bâ hüccet-i şer'iyye matasarrıf olduğu kürûmı mevcûd bir kıt'a mülk bâğında âharan alâkası olmayap dahl olunmak icâb itmez iken Şile sâkinelerinden mezbûrenün karındaşınan zevcesi Hadice nâm hâtûn bâğ-ı mezkûrî iki yüz kırk beş senesinde hilâf-ı şer'-i şerîf fazûlî zabt ve mahsûlünü ahz ile istihlâk idüp ol vechile gadr-ı küllî eylediğün bildirüp mahallinde şer'le görülüp mezbûran hilâf-ı şer'-i şerîf fazûlî zabt eylediği bâğ-ı mezkûr ile mahsûl-i müstehlikî kendüye alıvrılup icrâ-yı şer'-i şerîf ve ihkâk-ı hakk olunmak bâbında emr-i şerîfüm sadûrını istid'â itmekden nâşî mahallinde şer'le görilmek bâbında(1830).

¹⁵ BOA 21/27/70 **Âyişe Sıdika nâm hâtûn gelüp** banan Çekmece-i sağır kazâsına tabi' Florya karyesi toprağında kâin tapalı ve temessükli matasarrıf olduğu ma'lûmetü'l-hadûd bir kıt'a arâzisinde âharan alâkası olmayap dahl olunmak icâb itmez iken karye-i mezbûre sâkinlerinden ma'lûma'l-ism kimesneler hilâf-ı kânûn fazûlî müdahale ve zabt dâ'iyyesinde oldukların inhâ ve kânûn üzre amel olup merkûmların hilâf-ı kânûn ol vechile vâkı' olan müdahaleleri men' a def' olınmak bâbında emr-i şerîfüm sadûrını istid'â itmekden nâşî imdi mezbûre ol yirleri zabt ider iken zira'at itmeyüp üç sene ale't-tevâlî bilâ mâni' boz ve halî koyap kânûn üzre müstahıkk-ı tapa oldukda dahl iden merkûmlar bozdan sâhib-i arzdan resm-i tapa ile almışlar ise müdahaleleri bi hasebi'l-kânûn yolında olup eger böyle olmayap da fi'l-vâkı' mezbûre arâzî-i merkûmeye tapalı ve temessükli matasarrıf olarak beher sene tarafından zabt a zira'at ve öşr ü resmin sâhib-i arza edâ olınagelür ise ol vaktde merkûmların müdahaleleri bivech ve hilâf-ı kânûn olacağına binâen ba bâbda kânûn üzre amel olınmak bâbında(1833).

¹⁶ BOA 21/156/ 356 Silivri kazâsına tâbi' Akvîrân karyesi sâkinelerinden **Fâtıma nâm hâtûn gelüp** karye-i merkûm toprağında vâkı' kadîmden tapa ile virilüp zabt ü zirâ'at ve öşr ü resmi alınagelen ma'lûmetü'l-hadûd yirleri tapalı ve temessükli matasarrıfe olup beher sene tarafından zabt ü zirâ'at ve öşr ü resmin sâhib-i arza edâ olınagelüp âharan alâkası olmayap ve ba makûle kadîmî zirâ'at olup öşr ü resmi alınagelen yirler üzerine sonradan mandıra ihdâs olınmak hilâf-ı kânûn iken karye-i mezbûr sâkinlerinden Süleymân Kethadâ nâm kimesne ol yirler üzerine hilâf-ı kânûn mandıra ihdâs idüp gadr-ı küllî eylediğün inhâ ve ol bâbda emr-i şerîfüm sadûrını istid'â itmekden nâşî Dîvân-i hümayûnamdan kânûnı saâl olındakda münâza an fi hâ olan yirler kadîmî mandıra yiri olmayap fi'l-vâkı' kadîmden tapa ile virilüp zabt ü zirâ'at ve öşr ü resmi alınagelen yirlerden olarak mezbûre ol yirlere tapalı ve temessükli matasarrıfe ise ba makûle kadîmî zirâ'at olup öşr ü resmi alınagelen yirler üzerine sonradan mandıra ihdâs olınmak hilâf-ı kânûn olup men' a def'i mavâfık-ı kânûn idüğü tahrîr olınmağla kânûn üzre amel olınmak bâbında(1838).

¹⁷BOA 22/38/71 **Emine nâm hâtûnan** babası Mühürdaroğlu Mastafâ nâm kimesne bandan akdem fevt oldukda Gekbaze kazâsına tâbi' Kahrolî(?) karyesi toprağında vâkı' matasarrıf olduğu bir kıt'a çiftliği emlâkiyle bir bâb mülk ağılı bi'l-irsi ş-şer'î mezbûreye intikâl itmişken karye-i mezbûre sâkinlerinden mezbûrenün dayısı el-Hâcc Arîf nâm kimesne çiftlik emlâkiyle mülk ağılını hilâf-ı şer'î şerîf fazûlî zabt idüp gadr-ı küllî eylediği beyânıyla mahallinde şer'le ra'yet

ölümü üzerine Gekbuze Kazasına bağlı Kahroli(?) Köyü'nde mutasarrıf olduğu çiftlik ile bir odalı ağıl irsen intikal etmiştir. Ancak bu çiftlik ve ağıla aynı köyden dayısı el-Hâcc Arif'in haksız yere el koymuş, müdahale etmiş ve zarara uğratmıştır. Haklıya hakkını vermek babında emr-i şerifim gereğince bu konuyu yerinde incelenip haksızlık varsa giderilmek istenmektedir. Yerinde yapılan araştırma neticesinde özürsüz olarak 15 sene geçmediği halde el-Hacc Arif'in buralara fuzuli yere el koyduğu anlaşılmıştır. Söz konusu yerlerin sahibine iade edilmesi konusunda gerekli incelemeleri hakkıyla yapasınız" olarak özetlenebilir.

24 numaralı 156 sayılı hüküm kaydı¹⁸: "Emetullâh adlı kadının Erdek Kazası'ndaki kayınvalidesinden intikal eden hüccet ile mutasarrıfe olduğu ağaçlı iki kıta bahçeyi kocası Salih'in İbrahim adlı kişiye usulsüz olarak sattığından bahisle; adı geçen kadın burasını İbrahim'den istediğinde o da vermeyerek zarara uğramasına sebebiyet vermiş olduğu beyanıyla mahallinde araştırılması istenmektedir. Siz ki kaymakam, naip ve sairler olarak bu kişileri mahkemeye çağırarak yüzleştirme yapınız. Özürsüz olarak 15 sene geçmediği halde bu husus doğru ise haklının hakkını vermek babında karar verip bu kararı da kayıt altına alarak benim makamıma gönderesiniz" şeklinde özetlenebilir.

24 numaralı 227 sayılı hüküm kaydı¹⁹: "Nimeti adlı kadın; Kartal Kazasına bağlı Yayalar Köyü'ndeki tapu karşılığı mutasarrıf olduğu 10 kile ürünlü sınırı belli bir kıta tarlayı her sene ziraat

ve ihkâk-ı hakk olunmak bâbında emr-i şerifüm sadûrını mezbûre ba def'a bâ arz-ı hâl istid'â itmekden nâî mahallinde şer'le ra'yet olunmak fermânam olmağın imdi siz ki mûmâ ileyhimsiz ma'rifetinüz ile merkûmı mahallinde akd olunan meclise ihzâr ve mezbûre ile ber nehc-i şer'i hakkâniyyet vechile terâfa'-ı şer'-i şerif iderek hasûs-ı mezbûr inhâ olındığı üzere olduğu ve bilâ ömr-i şer' on beş sene mürûr itmediği hâlde mezbûrenün babasından muntakıl merkûman hilâf-ı şer'-i şerif fazûlî zabt eylediği emlak-ı mezkûresin ba'de's-sübût hükm idüp mezbûreye alıvirüp icrâ-yı şer'-i şerif ve ihkâk-ı hakka mübâderet olunmak bâbında(1843).

¹⁸ BOA 24/72/156 **Emetallâh nam hâtûnan** Erdek kazasında kâin vâlidessinden intikâlen bâ hüccet-i şer'iyye mülkiyyet üzere matasarrıfe olduğu eşcârı mevcûd iki kıta' bâğçesinde âharan alâkası yoğiken mezbûrenün zevci Sâlih nâm kimesne zikr olunan bâğçeleri hilâf-ı şer'-i şerif fazûlî zabt ve İbrâhîm nâm kimesneye bey' itmiş ve mezbûre bâğçe-i mezkûreleri zû'l-yedân-ı merkûmdan taleb eyledükde virmeyüp gadr dâ'iyyesine düşmüş olduğu beyânıyla mahallinde şer'le ra'yet ve ihkâk-ı hakk olunmak bâbında emr-i şerifüm sadûrını mezbûre Emetallâh tarafından ba def'a bâ arz-ı hâl istid'â olınmış olmağla siz ki kâimmakâm ve nâib vesâir mûmâ ileyhimsiz ma'rifetinüz ile merkûm İbrâhîm'i mahallinde meclis-i memlekete ihzâr ve mezbûre ile bi'l-mavâcehe ber nehc-i şer'î terâfa' iderek hasûs-ı mezbûr inhâ olındığı üzere olduğu ve bilâ ömr-i şer' on beş sene geçmediği inde's-şer' ve'l-meclis tebeyyün ve tahakkak eylediği hâlde ba'de's-sübût ber maktezâ-yı şer'-i enver icrâ-yı şer'-i şerif ve ihkâk-ı hakka mübâderet ve hasûs-ı mezbûr ilâ âhîrihi dikkat ve keyfiyyetün kaydı bâlâsına şerh virilmek üzere der-bâr-ı şevket-karâr-ı mülûkâneme inhâ ve iş'ârına müsâra'at eylemenüz bâbında(1857).

¹⁹ BOA 24/101/227 Mîrmîrân-ı kirâmamdan Kocaili sancağı matasarrıfı Vahîd Paşa dâme ikbâlehûya ve Kartal kazası nâibine ve müdür-i kazâ ve vücûh-ı memlekete hüküm:Nî'metî nâm hâtûnan Kartal kazasına tâbi' Yayalar karyesi toprağında vâkı' mamûlün bih tapa senediyle matasarrıfe olduğu on keyl tohm istî'âb ider malûmetü'l-hadûd bir kıta tarlalarını zabt ve beher sene tarafından zirâ'at ve öşri edâ olınagelür iken mezbûrenün zevci Mastafâ nâm kimesne mârrü'z-zikr tarlayı hilâf-ı kânûn fazûlî zabt ve Pendik karyesi sâkinlerinden ve tebe'a-i Devlet-i aliyyemden Zotri'ye bey' a ferâğ idüp gadr eylediği beyânıyla mübâşir ma'rifetiyle kânûn üzere amel olunmak ve mümkün olmaz ise Der-sa'âdetüme ihzârı i'lâm kılınmak bâbında emr-i şerifüm sadûrını mezbûre Nî'metî tarafından ba def'a bâ arz-ı hâl istid'â olınmış ve Dîvân-ı hümâyûnam kaleminden kânûnı saâl olındakda münâza'an fihâ olan tarlaya mezbûre Nî'metî bâ tapa matasarrıfe iken hakk-ı tasarrıfını rızası ve sâhib-i arz ma'rifetiyle merkûm Mastafâ'ya ferâğ a tefvîz itmiş ve yedine mamûlün bih sened virilmiş ise zabt eylemesi hasbe'l-kânûn yolında olup eger böyle olmayap fi'l-hakîka mezbûre Nî'metî ol yirlere mamûlün bih tapa senediyle matasarrıfe olarak zabt ve beher sene tarafından zirâ'at ve öşri edâ olınagelür iken merkûm Mastafâ fazûlî zabt ve merkûm Zotri'ye ferâğ idüp gadr eylediği ve bilâ ömr-i şer' on sene geçmediği mahall-i nizâ' üzerinde me'mûrî hâzır olduğu hâlde ber nehc-i şer'î terâfa'da tebeyyün eylediği sûrette ol yirler me'mûrî ma'rifetiyle zû'l-yed olan merkûmdan mezbûre Nî'metî'ye alıvirilüp yedinde olan tapa senedi mücebine zabt a tasarrıf itdürilmek mavâfık-ı kânûn idüğü kalem-i mezbûrdan tahrîr kılınmış olmağla siz ki matasarrıf-ı müşâr ve nâib vesâir mûmâ ileyhimsiz ma'rifetinüz ve ba tarafından ta'yîn kılınan sadr-ı a'zamam dâiresi hademesinden Râsim zîde kadrahû ma'rifet ve mübâşeretü ile hasûs-ı mezbûrî şer'-i şerife ve bâlâda maharrer kânûn-ı münîfe tatbîk iderek hasûs-ı mezbûr inhâ olındığı üzere olduğu ve bilâ ömr-i şer' on [sene] geçmediği mahall-i nizâ' üzerinde me'mûrî hâzır olduğu hâlde ber nehc-i şer'î terâfa'da tebeyyün eylediği sûrette ol yirler me'mûrî ma'rifetiyle zû'l-yed olan merkûmdan mezbûre Nî'metî'ye alıvirilüp yedinde olan tapa senedi mücebine zabt a tasarrıf itdürilerek ihkâk-ı hakka mübâderet ve eger mahallinde ihkâk-ı hakk mümkün olmayapda müdde'a-i aleyhün der-

edip öşür vergisini vermekte iken kocası Mustafa kanuna aykırı olarak müdahale edip Pendik Köyü'nden ve teba-i Devlet-i aliyyemden Zotri'ye adı geçen tarlayı kanunsuz olarak satmış, ferağ etmiş ve adı geçenin kendisini zarara uğrattığını beyan etmiştir. Mübaşir tarafından kanuna göre hareket edilmesi mümkün olmazsa adı geçenin İstanbul'a getirilmesi babında emr-i şerifim gereği Divan-ı Hümayuna başvurulduğunda Nimeti'nin tapu ile mutasarrife olduğu anlaşılmıştır. Tasarruf hakkını da rızası ile kocası Mustafa'ya bırakmıştır. Ancak Mustafa buraları haksız yere Zotri'ye satmış olduğundan kanuni bir şekilde mi yoksa kanunsuz olarak mı satıldığının araştırılması gerekmektedir. Nimeti buraları zapt ve ziraat edip her sene öşür vergisini vermiş ise Mustafa'nın fuzuli yere özürsüz olarak 15 sene geçmediği halde Zotri'ye sattığı anlaşılabacaktır. Bu durumda buralar elindeki tapu senedi gereği Nimeti'ye tekrar iade edilmesi gerekir. Bu konuyu araştırmak için sadrazam, naip ve diğerleri tarafından sadrazam dairesi hademesinden Rasim görevlendirilmiştir. Yapılan incelemede haksız yere ve kanunsuz satıldığı anlaşıldığından buraların tekrar elindeki tapu gereğince Nimeti'ye verilerek zapt ve tasarruf ettirilerek karşı tarafın da mahkeme masraflarını karşılayacağı ile ilgili gerekli işlemleri hakkıyla yapmanızı" olarak özetlenebilir.

25 numaralı 68 sayılı hüküm kaydı²⁰: " Fâtıma adlı kadın Şile Kazasına bağlı Karacaviran Köyü'ndeki mutasarrife olduğu tarlalarda ziraat yapıp öşür vergisini verirken, 1270 senesinde ölümü üzerine kızı Meryem'e karşılıksız olarak intikal etmiştir. O da vergi memuruna harçları vermiş iken amcasının oğlu olan Sakti(?) oğlu Hüseyin'in buraları haksız yere zapt edip yerine de Eyüp adlı kişiyi vekil tayin ettiği beyanıyla, Meryem Hatun tarafından gönderilen dilekçe üzerine inceleme yapılmıştır. Kanun gereği 1263 cemaziyelahir başından itibaren ölenlerin tarlaları kızlarına da intikal etmektedir. Bundan dolayı Meryem'in annesi Fâtıma Hatun tapu ile mutasarrife iken yaşarken sahib-i arz aracılığı ile Sakti(?) oğlu Hüseyin'e ferağ edip kendisine bir senet vermiştir. Fatma Hatun, bu şekilde ziraat edilip vergilerini verirken 1270'de ölmüştür. Bunun üzerine kanun gereği Meryem'e bedelsiz olarak intikal etmiş olan tarlaları, amcasının oğlu Hüseyin'in fuzuli yere zapt etmiş olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu yerlerin Meryem'e verilerek gerekli tedbirlerin alınması ve fuzuli müdahalelerin engellenmesi emr-i şerifim olduğundan siz ki kaymakam, naip ve diğer yöneticiler olarak kanuna göre hareket edersiniz. Hakkı olana hakkını yukarıda yazılı kanuna göre veresiniz. O

bâr-ı şevket-karâr-ı mülûkâneme ihzârı lâzım gelür ise keyfiyyetün izâhen i'lâm ve iş'ârına müsâra'at ve ba tarafdân ücret-i mübaşiriyye ilâ âhirihi dikkat eylemenüz bâbında(1857).

²⁰ BOA 25/38/68 Ricâl-i Devlet-i aliyyemden Kocaili sancağı kâimmakâmı Cemîl Beğ dâme altıvvahûya ve Şile kazâsı nâibine ve müdür-i kazâ ve vücûh-ı memlekete hüküm: **Fâtıma nâm hâtûnan** Şile kazâsına tâbi' Karacavîrân karyesi toprağında vâkı' ma'mûlün bih tapa senediyle matasarrife olduğu ma'lûmetü'l-hadûd tarlalarını zapt ve beher sene tarafından zirâ'at ve öşri me'mûrına edâ olınagelür iken iki yüz yetmiş senesinde müteveffıye oldakda ol yirler meccânen kızı yine karye-i mezbûre sekenelerinden Meryem nâm hâtûna intikâl idüp harc-ı intikâlini me'mûrına edâ itmek üzere iken yine karye-i mezbûre sâkinlerinden ammisi Sakti(?)oğlu Hüseyin dimeğle meşhûr kimesne ol yirleri hilâf-ı kânûn fazûlî zabt idüp gadr eylediği ve tarafından oğlu Eyyûb nâm kimesneyi vekil nasb itmiş olduğu beyânıyla kânûn üzre amel olınmak bâbında emr-i şerifüm sadûr mezbûre Meryem Hâtûn tarafından ba def'a bâ arz-ı hâl istid'â olınmış ve Divân-ı hümayûnam kaleminden kânûn ve maktezâsı saâl olındakda iki yüz altmış üç senesi Camâde'l-ülâsı garresinden sonra müteveffıye olanların tarlaları meccânen ve mütesâviyen kızına intikâl eylemesi kânûn olup münâza'an fihâ olan tarla mezbûre Meryem'ün vâlidesi mezbûre Fâtıma Hâtûn bâ tapa matasarrife iken hâl-i hayâtında hakk-ı tasarrufını rızâsı ve sâhib-i arz ma'rifetiyle merkûm Sakti(?)oğlu Hüseyin'e ferâğ a tefvîz itmiş ve yedine ma'mûlün bih sened virilmiş ise zabt eylemesi hasbe'l-kânûn yolında olup eğer böyle olmayabda fi'l-hakika mezbûre Fâtıma ol tarlaya bâ tapa matasarrife olarak zabt ve beher sene tarafından zirâ'at ve öşri me'mûrına edâ olınagelür iken iki yüz yetmiş senesinde fevt oldakda ol yirler hasbe'l-kânûn meccânen kızı mezbûre Meryem'e intikâl idüp harc-ı intikâlini me'mûrına edâ itmek üzere iken merkûm Hüseyin fazûlî zabt eylediği mahall-i nizâ' üzerinde me'mûrî hâzır olduğu hâlde vekiliyle hîn-i terâfa'da inde's-şer' ve'l-meclis tebeyyün eylediği sûrette vâlidesi yirleri mezbûre Meryem'e alivirilüp ber müceb-i nizâm tesviye olınmak için emr-i şerifüm i'tâsi iktizâ eylediği kalem-i mezbûrdan tahrîr kılınmış olmağla siz ki kâimmakâm ve nâib vesâir mûmâ ileyhimsiz hasûs-ı mezbûrî şer'-i şerife ve bâlâda maharrer kânûn-ı münife tatbîk iderek ber vech-i hakkaniyyet ra'yet birle fi'l-hakika merkûman ol yirleri fazûlî zabt eylemesi hilâf-ı kânûn idüğü mahall-i nizâ' üzerinde mezbûrî hâzır olduğu hâlde hîn-i terâfa'da inde's-şer' ve'l-meclis tebeyyün eylediği sûrette vâlidesi yirleri mezbûre Meryem'e alivirilüp ber müceb-i nizâm tesviye olınması hasûsına mübâderet hasûs-ı mezbûr ilâ âhirihi dikkat ve keyfiyyetün kaydı bâlâsına şerh virilmek üzere der-bâr-ı şevket-karâr-ı mülûkâneme inhâ ve iş'ârına müsâra'at eylemenüz bâbında(1861).

yerlerin Meryem'e verilip daha sonra da bu konuyu kayıt altına alıp benim makamıma kararı ve kaydı gönderesiniz" şeklinde özetlenebilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde, Jennings (1975), Barkan (1993), Zarinebaf-Shahr (2000), Gerber (1980), Faroqhi (2000), Akyüz (2007), Gürhan (2017), Akyılmaz (2017), Baş (2006) gibi araştırmacılar tarafından arşiv belgelerinden yola çıkarak yapılmış olan diğer çalışmalarla uyumlu olarak, kadınların gerek yerel mahkemelerde gerek Divan-ı Hümayun'a başvurarak haklarını aradıkları bu çalışmada incelenen 19. yüzyıla ait İstanbul Ahkâm Defterleri'ndeki kayıtlardan da görülmüştür.

Divan-ı Hümayun'a başvuru yoluyla hak arama yönteminin kullanımı ile ilgili olarak Divan-ı Hümayun'un İstanbul'da olmasının sağladığı ulaşım avantajından dolayı diğer bölgelere oranla İstanbul için bu hakkın daha çok kullanılabildiği belirtilebilir. Arşiv belgelerinden yola çıkarak yapılan bu çalışmalarda da görüldüğü üzere şikâyet edilen kişi genellikle bir erkek olmuştur. Şikâyetlerin bir vekil aracılığı ile değil de bizzat kendilerince yapıldığı örnekler de yoğun olarak mevcuttur. Bu da kadınların haklarını kendilerinin de savunmak ve dile getirmek istedikleri yönünde bir tespit olarak değerlendirilebilir. Ayrıca ahkâm kayıtlarına yansıyan tüm anlaşmazlıkların çözümünde iddiaların araştırılması ve kanuna uygun hareket edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerle ilgili kadınlar tarafından yapılan başvuru nedenleri değerlendirildiğinde, bütün ahkâm kayıtlarında olduğu gibi hissedarların, akrabaların veya bölge sakinlerinden bir kimsenin haksız müdahalesinin engellenmesi amacıyla yapılan başvuruların en çok karşılaşılan başvuru nedeni olduğu görülmüştür. Bu gerekçe ile yapılan başvurular kadınların başvurularının yaklaşık %72'sini oluşturmaktadır. Kadınların müracaat eden konumunda olduğu 202 ahkâm kaydının 77'si kendilerine ait olan tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere, 22'si mera, yaylak, kışlak, otlak, çayıra, 31'i ise bağ, bahçe ve bostana müdahaleden kaynaklanmıştır. Müdahalen sonra en çok karşılaşılan sorunların ise daha çok mirasen intikal ile ilgili olduğu görülmektedir ki kadınlar tarafından yapılan başvuruların yaklaşık %43'ünü oluşturmaktadır. Bu kayıtların içinde, miri toprağın, sazlık ve kamışlığın mirasen intikali ile ilgili 60, "mülk, bağ, bahçe ve tarlanın mirasen intikali" ile ilgili ise 27 kayıt mevcuttur. Bunun yanı sıra tımar toprağın ferağ ve tefvizi (11 kayıt), fazla vergi talebi ve tahsili (5 kayıt), mültezimin vergi tahsiline müdahale (3 kayıt) ve vergi olarak toplanan mahsule müdahale (2 kayıt) gibi nedenlerle başvurular da mevcuttur.

Tarımsal faaliyetlerle ilgili İstanbul Ahkâm Defterlerinde 1800-1875 yıllarını kapsayan döneme ait kayıtların yaklaşık %15'ini kadınların yaptığı başvurular oluşturmıştır. Başvuru gerekçeleri açısından kadınların kendilerine ait olan alanlardan sırasıyla tımar, mülk çiftlik, tarla ve arazilere, mera, yaylak, kışlak, otlak, çayıra, bağ, bahçe ve bostana müdahale en çok karşılaşılan başvuru sebebidir. Tarımsal faaliyetler ile ilgili İstanbul Ahkâm Defterlerinde cinsiyet ayrımı olmaksızın en çok başvuru gerekçesi müdahalelerdir. Bunu yine yoğun olan mirasen intikal ile ilgili problemler takip etmiştir (K. Çeken, 2013: 386). İncelenen çalışmalarda kadınların kendilerine tanınan yasal hakları kullanırken karşılaştıkları engellere karşı yine yasalarca tanınan şikâyet etme haklarını kullanmak için mücadele ettikleri söylenebilir.

Kaynakça

- Akyılmaz, G. (2017). "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar", *TBB Dergisi Özel Sayı*: 325-364.
- Akyılmaz, S.G.(2007), "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XI, S.1-2.

- Akyüz, Julide. (2007), Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, Sayı 6, ss.75-91.
- Argıt, B.İ. (2005). “Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III, 5, İstanbul: 575-621.
- Aydın, M.(2015). “Osmanlı Divan Teşkilatı ve 1281-1296/1864-1879 Tarihli 19 Numaralı Erzurum Vilâyet Ahkâm Defterinin Tarihi Kıymeti”, *Curr Res Soc Sci*, I, 3: 69-83.
- Barkan Ö. L. *Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri(1545-1659)*, Belgeler, III/5-6, Türk Tarih Kurumu, Ankara Ankara 1993, s. 20.
- Baş, E.(2006). *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Y. Y. Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi. (2010). İstanbul: Başbakanlık Basımevi.
- Can, S.(2008). “Osmanlı Mahkemelerinde Kadın”, Prof. Dr. Yavuz Ercan Armağanı, Turhan Kitabevi, Ankara: 197-223.
- Ekinci, E.B.(2012). *Osmanlı Hukuku; Adalet ve Mülk*, İstanbul: Arı-Sanat Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya.(2000). “Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Ed) Madeline C.Zılfı, (Çev) Necmiye Alpay, Taih Vakfı Yurt Yayınları 111, İstanbul:7-26.
- Gerber, Haim.(1980), “Social and Economic Position Of Women in an Ottoman City, Bursa 1600-1700”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 12, No. 3: 231-244 <https://dx.doi.org/10.1017/S0020743800026295>.
- Gümrükçüoğlu, S.O. (2012) “Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb’asının Şikâyetleri”, *AUHFD*, 61 (1): 175-206, https://dx.doi.org/10.1501/Hukfak_0000001654.
- Gürhan, Veysel. “Kadınların Divan-ı Hümayun’a Şikâyet Haklarını Kullanmaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler (Diyarbakir Eyaleti 1 Numaralı Ahkâm Defterine Gör”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD Aralık 2017, Yıl 10, Sayı XXXII: 323-347*, <https://dx.doi.org/10.14225/joh1149>.
- Jennings, Ronald.(1975), “Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 18, No (1): 53-115, <https://dx.doi.org/10.2307/3632221>.
- Özgişi, T.(2014). : “Osmanlı Adalet Sisteminde Bireysel Başvuru Hakkı”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, IV, 8, Yalova: 52-66, <https://dx.doi.org/10.17828/yasbed.21517>.
- Zarinebaf-Shahr, Fariba.(2000). “Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Ed) Madeline C.Zılfı, (Çev) Necmiye Alpay, Taih Vakfı Yurt Yayınları 111, Aralık 2000, İstanbul:241-250.
- Kal’a, A. (1997). *İstanbul Ahkam Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi II (1757-1763)*, Yayın Haz. Kurulu: Ahmet Tabakoğlu v.dğr./and others, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi.
- Kal’a, A. *İstanbul Ahkam Defterleri: İstanbul Tarım Tarihi, 1805-1875*, (Yayınlanmamış kitap), Yayın Haz. Kurulu: Ahmet Tabakoğlu v.dğr./and others, İstanbul.

- Kavak Çeken Ç. (2013), *İstanbul Ahkam Defterleri Üzerinden 19.yüzyılda Osmanlı Tarımının Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kenanoğlu, M. Macit. (2005), “*Miri Arazi*”, İslam Ansiklopedisi, 30. Cilt, İstanbul: 157-160.
- Kenanoğlu, M. Macit.(2006), “*Arazi Kanunnamesi ve Uygulaması*”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 1, İstanbul: 107-138.
- Solak, İbrahim.(2006), *Bozkır ve Çevresinden Konya Mahkemesine İntikal Eden Bazı Olaylar (1720-1750)*, Uluslararası Sempozyum Geçmişten Günümüze Bozkır, 991-1004.
- Şimşek, Suat.(2011). *Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı*, Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 211/413, Ankara.

ARŞİV BELGELERİ

- BOA, , Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri İstanbul Ahkam Defterleri (A. DVNS. AHK. İS.d.) 18-19-20-21-22-23-24-25.
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 18, s. 207, h. 411, 1815, (BOA 18/207/411).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 19, s. 39, h. 106, 1816 (BOA 19/39/106).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 19, s. 44, h. 119, 1816, (BOA 19/44/119).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 19, s. 65, h. 175, 1817, (BOA 19/65/175).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 20, s.22, h. 64, 1820, (BOA 20/22/64).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 20, s. 92, h. 265, 1823, (BOA 20/92/265).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 20, s. 156, h. 418, 1825, (BOA 20/156/418).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 20, s. 245, h. 597, 1830, (BOA 20/245/597).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 21, s. 27, h. 70, 1833, (BOA 21/27/70).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 22, s. 38, h. 71, 1843, (BOA 22/38/71).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 24, s. 72, h. 156, 1857, (BOA 24/72/156).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 24, s. 101, h. 227, 1858, (BOA 24/101/227).
- BOA, A. DVNS. AHK. İS. d. 25, s. 38, h. 68, 1861, (BOA 25/38/68).